

Дошкільне виховання

КВІТЕНЬ

4

1964

До 150-річчя } ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Рідна природа у творах Т. Г. Шевченка

Н. САФОНОВА,

кандидат педагогічних наук

Важко назвати іншого поета, який би так зрісся з своїм народом, як Т. Г. Шевченко. Кожним рядком своїх творів, всіма своїми помислами і думами він належить батьківщині. Патріотичні почуття, якими зігріта його поезія, не можуть не схвилювати кожну чесну людину. Невтомний борець проти гноблення, Шевченко дорогий всім, хто прагне до волі і бореться за неї.

В поезії Т. Г. Шевченка постає Україна з її славною історією, з її радощами і скорботами, з її мелодійною мовою і чарівною природою. Рідна природа для Шевченка — це органічна, невід'ємна частина його життя, необхідна і невід'ємна частина життя його героїв.

Вся художня тканина віршів і поем Кобзаря насичена образами, що їх бере поет з світу природи. Інколи це паралелізми, за допомогою яких Шевченко досягає того злиття образу людини і образу природи, яке властиве народним пісням. Інколи це образи-символи: гнучка, струнка тополя — символ вірності, лілея — символ дівочої чистоти. Інколи — порівняння, що надають образам чудової чарівності, хвилюючої поетичності.

Т. Г. Шевченко нічого не писав спеціально для дітей, але багато його віршів увійшли в коло дитячого читання. Серед них є вірші про природу, уривки з поем, що

являють собою цілі пейзажні зарисовки. Такі, наприклад, вірші «Тече вода з-під явора», «Ой, діброво — темний гаю», «Зацвіла в долині червона калина», «За сонцем хмаронька пливе», уривки з поем «Сон» («Дивлюся: аж світає»), «Причинна» («Рече та стогне Дніпр широкий») та багато інших. Деякі з названих віршів видаються і для дітей дошкільного віку. Це цілком виправдано і необхідно. Вірші Шевченка відкривають дітям чарівну красу рідної природи, збагачують їх, вчать радіти сонячному світлу, зеленій траві, веселому щебетанню пташок, відчувати красу навколишнього світу, в якому живе людина.

Для дошкільників видають переважно ті вірші, які змальовують світлі пейзажі, передають радісне відчуття єднання людини з природою. Вірші Шевченка радують дитину своєю дивною простотою, мелодійністю, ясністю і чіткістю образів. Ось вірш «Тече вода з-під явора». Тут кожна строфа створює художню картину, де всі предмети чітко позначені, відчутні, «зримі»: вода з-під явора, червона калина над водою, зелені лози навкруги. Природа не показана мертвою, застиглою. Вона відображена в русі, у взаємозв'язку предметів і явищ. І калина, і явір змальовані як живі істоти, що не байдужі одна до одної:

Пишається над водою
Червона калина.
Пишається калинонька —
Явір молодіє.

Далі нова строфа — і нова картина, теж ніби розрахована на маленького читача, якого завжди приваблює світ тварин, птахів; з'являється качина сімейка, безтурботні качаточка «хлюпочуться поміж осокою», дбайлива мати «ловить ряску, розмовляє з дітками своїми».

У вірші є та простота, мальовничість, конкретність, які ставлять основну ознаку хорошого, талановитого твору для дітей. Відповідаючи особливостям мислення дітей, такі твори розвивають їх уяву, прищеплюють поетичне бачення світу.

гається в ризи золоті, а взимку стоїть чиста і холодна, в білому одязі, наче повита дорогою білою габою. Вірш пробуджує спостережливість дитини, повертає її увагу до змін в природі, зокрема в лісі, гаю, діброві, залежно від пори року; Т. Г. Шевченко поетизує явища, подає їх в привабливому казковому світлі.

І в інших творах і поемах Т. Г. Шевченко часто звертається до прийому уособлення природи. Сонечко у нього прощається з землею, весна, як мати доньку, пробуджує чорну землю після зимового сну, одягає її в пишні шати, уквітчує рясом і барвінком.

Вражає вміння поета небагатома словами створити зримий образ, намалювати широку картину.

Тарас-пастух.

З картини І. Іжакевича.

Більш складний та все ж зрозумілий дітям образ природи, створений у вірші «Ой діброва—темний гаю!» Весь вірш — поширена метафора, що змальовує зміни в природі протягом року. Діброва уявляється поетові дівчиною, яка має багатого батька: він тричі на рік дарує своїй доньці пишне вбрання. Спочатку діброва одягнена в зелені шати, вона зовсім молода, юна, восени стає розкішною, одя-

По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий
Марне зеленіє;
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.

(«Тополя»).

Навіть не знаючи поеми, не можна не відчутися високої поетичності цієї картини, не можна не підкоритися чарівності того гордо-

го, величного і в той же час тривожного почуття, яким вона пройнята. Яке скупе використання образних засобів, яка гранична зорова чіткість, а в результаті величезне емоціональне багатство!

Іноді цієї разючої місткості образу Т. Г. Шевченка досягає за допомогою порівняння:

Зацвіла в долині
Червона калина,
Ніби засміялась
Дівчина-дитина.

Тут порівняння підсилює мальовничість образу, надає каліні чарівності юної, квітучої істоти. Квітуче дерево засяяло несподіваною, свіжою красою, сприймається як радісна, весняна усмішка природи. Образ дівчини-дитини викликає зворушливі, добрі почуття до дуже юної і дуже чистої людини.

Літературознавці не раз відзначали уміння поета створювати поетичні образи простими, майже прозовими словами. Один із віршів, написаний в Орській кріпості, починається рядками, що створюють картину настання вечора:

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє,
Радіють люди, що одпочинуть.

Декілька гранично простих речень, майже повна відсутність властивих поетичній мові тропів (за винятком метафори «поле німіє») створюють чарівне враження вечірньої прохолоди, що настала після жаркого дня, і тиші, яка несе людям бажаний відпочинок.

Принадність простоти, свіжості і ємкості фраз, точність співставлень — все це споріднює вірші Шевченка з народною поезією.

Проте які художні прийоми не називали б ми, шукаючи таємниці майстерності Т. Г. Шевченка, секрет чарівності його поезії не в них, а в глибокому сприйманні життя з його горем і радістю, з його красою і стражданнями. Поет багато зміг сказати про рідний край своїм читачам тому, що багато говорили його серцю українські села і лани, могутній «сивий козак» Дніпро і могили в степах. Є

у Т. Г. Шевченка вірші, в яких відтворено природу оренбурзького краю, прикаспійських пустинь. Але ніколи оренбурзькі степи не могли замінити йому українських. Похмурі, спалені сонцем, вони тільки підсилювали тугу за рідним краєм. У вірші «А. О. Козачковському» Т. Г. Шевченко пише:

І там степи, і тут степи,
Та тут не такі,
Руді, руді, аж червоні,
А там голубії,
Зелені, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами
Темними лугами.

А тут бур'ян, піски, тали...
І хоч би на сміх де могила
О давнім давні говорила.

Останні рядки знаменні. Рідна природа — не тільки джерело естетичної насолоди для поета. Вона зв'язана з життям, побутом, історією українського народу.

Вірші Т. Г. Шевченка про природу дуже щирі, ліричні, задушевні. Природа в них є засобом розкриття настроїв, почуттів автора або його героїв, допомагає передати роздуми про свою долю і про долю свого народу.

Так, вірш «За сонцем хмаронька пливе» з граничною щирістю передає і глибоке сприймання краси природи, і тугу самотнього поета за батьківщиною. Спочатку постає ніжна, світла картина неба, по якому пливе легка, освітлена сонцем хмаронька. Враження легкості, ніжності передається іменниками і навіть дієсловом із зменшувальними суфіксами: хмаронька, годиночка, спатоньки. А порівняння хмароньки, яка рожевою пеленою покриває сонце, з матір'ю, що сповиває дитину, ще посилює це враження, викликаючи уявлення про сімейний затишок, материнську ласку. Тут теплі, яскраві фарби — «синє море», «рожева пелена», хмаронька «червоні поли розстилає». Ця картина милує око і заспокоює душу:

Очам любо. Годиночку,
Малую годину
Ніби серце відпочине...

Туман, що «закриває море і хмароньку рожевую», сприймається поетом як ворожа сила. Він несе тьму,—

І тьмою німою
Оповне тобі душу,
Й не знаєш, де дітись...

пісках Т. Г. Шевченко линув думкою до рідного краю. Біля альтанки, де він любив відпочивати, поет насадив багато соняшників: їхні яскраво-жовті віночки нагадували йому батьківщину. Свою невсипущу жур-

У Києві.

З офорта Т. Шевченка.

В житті поета природа відіграла особливу роль. Т. Г. Шевченко любив природу не тільки як поет, що тонко сприймає і глибоко розуміє красу, але й як людина, чие дитинство пройшло в селі, серед степів і лісів і яка вже ніколи не забуде пахощів рідної землі, білого кипіння вишневих садів, свіжого степового повітря.

Майбутній поет рано осиротів. Рано пішло від нього хоча й злиденне, але зігріте материнською ласкою дитинство.

Природа з ранніх років стала для нього щирим другом, скрашувала його безрадісне життя.

Згодом в автобіографічному вірші «Мені тринадцятий минало» поет згадав і в поетичних рядках відтворив те несвідоме почуття радості, що охоплювало серце малого пастушка від спілкування з природою:

Чи то так сонечко сяло,
Чи так мені чого було,
Мені так любо, любо стало...

В засланні, в безмежних оренбурзьких степах, в закаспійських

бу за рідним краєм невільний поет і тут довіряв природі. «Цілими ночами, — розповідає А. О. Ускова, — іноді просиджував він на своєму городі, милуючись природою, бідною природою фортеці, чарівно перетвореною місячним сяйвом та його власною фантазією в дивну казку. Він забував тоді все й, милуючись яскравими блискотливими зірками, перелітав думками туди, де було для нього життя й любов».

Природа в його розумінні живе, радіє, сумує разом з ним. З природою розмовляє самотній поет, до місяця, квітів, хмар звертається як до друзів, вечірнім зорям розповідає про свій сум:

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає...

Тут поет знаходить прозорі, чисті, ніжні фарби, щоб змалювати рідні його серцю українські пейза-

жі. Тільки справжнє поетичне бачення світу, тільки велика любов до рідного краю могли породити ці сповнені чарівної краси рядки.

Чудова краса природи часто в його творах подається в контрасті до життя людей. Так, в поемі «Княжна» виникає образ українського села, що милує око.

Але в цьому селі жорстокий пан нещадно дере шкуру з селян, «дочку й теличку однімає», «мужицькі душі аж пишчат». Думка про тяжке життя покріпаченого народу заслоняє світлі враження від природи. І пейзаж змінюється, природа

бути щасливими, віднімали у людей найпотрібніше для щастя — волю.

Поет стверджує красу цього світу, розвінчуючи церковні легенди про рай, попівські байки про щастя, спокій і відпочинок, що чекають людину на тому світі, в потусторонньому житті. Людина му- сить бути щасливою тут, на землі, де така розкішна, чарівна природа, така родюча земля, такі повноводні ріки.

Поки що тільки в мріях бачив поет щасливих людей на вільній українській землі. Здійснення сво-

Т. Г. Шевченко серед селян на Україні.

З картини І. Лося

втрачає свої розкішні барви, все меркне, стає сірим і сумним. З'являються сумні образи, порівняння, пройняті болем і гнівом.

Разючі образи знаходить поет у вірші «І виріс я на чужині».

Аж страх погано
У тім хорошому селі.
Чорніше чорної землі
Блукають люди. Повсихали
сади зелені. Погнили
біленькі хати, повалились.
Стави бур'яном заросли.
Село неначе погоріло...

Ці рядки звучать обвинуваченням тих ворожих сил, що знищували красу життя, заважали людям

їх мрій він пов'язував з поваленням самодержавства, із знищенням влади панів. Він бачив:

Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, лобується
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкі села,
А у селах у веселих
І люди веселі.

Поет вірив: так станеться! Народ розірве кайдани, і вільна Україна розквітне в сім'ї братніх народів. За цю вільну Україну великий Кобзар боровся своєю гострою поетичною зброєю.